כיתה ח' | גמרא | שיעור 1 מתוך 4 | 45 דק' | קידושין כט ע"א

חמ"ד: תכנית הגמרא לכיתה ח' היא מסכת קידושין, מ"כל מצות הבן" (כט ע"א) עד לד ע"ב; חומר מבחן המפמ"ר: כט ע"א – לג ע"ב. ממלכתי: אין חובת גמרא בתכנית; אפשר ללמד כהעשרה.

"כל מצות הבן על האב": מי חייב במה?

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את המשנה "כל מצות הבן" ויחלקו אותה לארבעה כללים.
- התלמידים יסבירו את הקושיה של הגמרא על הפירוש הראשון ("אילימא"), ואת התירוץ של רב יהודה ("הכי קאמר").
- התלמידים יבחינו בין "מצות הבן על האב" לבין "מצות האב על הבן".
- התלמידים יכירו מונחים: "אילימא", "והתניא", "הכי קאמר", "מצות עשה שהזמן גרמה".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הורים חייבים לילדיהם, ומה ילדים חייבים להוריהם?

היחידה עוברת בשני הכיוונים: "מצות הבן על האב" (מה האב חייב לעשות לבנו) ו"מצות האב על הבן" (כיבוד ומורא). בשיעור האחרון כל תלמיד יכתוב "חוזה בין דורות" משלו, עם ראיות מהגמרא.

🧪 פתיחה: מי חייב למי?

כותבים על הלוח שני משפטים: "מצות הבן על האב" ו"מצות האב על הבן". שואלים: **לפי השמות בלבד, מה לדעתכם כל אחד אומר?** רושמים ניחושים בשני טורים, בלי להכריע. בסוף השיעור נחזור לניחושים. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

המשנה פותחת את הסוגיה בארבעה כללים: (1) "כל מצות הבן על האב" – אנשים חייבים ונשים פטורות; (2) "כל מצות האב על הבן" – אנשים ונשים חייבים; (3) מצוות עשה שהזמן גרמא – נשים פטורות; (4) מצוות עשה שלא הזמן גרמא – כולם חייבים. במשנה הבאה (שם, ע"א) מופיעות גם מצוות לא תעשה.

הגמרא שואלת מה פירוש "מצות הבן על האב". אם הכוונה למצוות שהבן עושה לאביו (כיבוד ומורא), איך נשים פטורות? הרי מהפסוק "איש אמו ואביו תיראו" לומדים ששניים חייבים, גם איש וגם אשה. לכן רב יהודה מפרש: "הכי קאמר", המשנה מתכוונת למצוות שמוטלות על האב לעשות לבנו (רש"י: למולו, לפדותו, ללמדו תורה, להשיאו אשה), ובהן האב חייב והאם פטורה. ו"מצות האב על הבן" הן מה שהבן חייב לאביו, ובהן גם בנים וגם בנות חייבים.

זה שיעור מצוין ללמד מבנה סוגיה: שאלה ("מאי"), הצעה ("אילימא"), קושיה מברייתא ("והתניא"), ופירוש מחדש של המשנה ("הכי קאמר"). כדאי לבנות את התרשים על הלוח יחד עם הכיתה.

המשנה והגמרא מבחינות בין חובות האב לחובות האם ובין בנים לבנות. כדאי להציג את הדברים כפי שהם כתובים, להסביר את הנימוק שהגמרא נותנת, ולאפשר שאלות בכבוד. איך הדברים נוהגים למעשה בימינו, כל קהילה נוהגת לפי רבה.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **מַתְנִי'** = משנה; **שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָהּ** = שהזמן גורם לה (מצווה שיש לה זמן קבוע); **אִילֵימָא** = אם תאמר (הצעה שתידחה); **דְּמִיחַיַּיב בְּרָא לְמִיעְבַּד לְאַבָּא** = שהבן חייב לעשות לאבא; **וְהָתַנְיָא** = והרי שנינו בברייתא (קושיה); **הָכִי קָאָמַר** = כך הוא אומר (פירוש מחדש).

משנה, קידושין כט ע"א

מַתְנִי' כָּל מִצְוֹת הַבֵּן עַל הָאָב אֲנָשִׁים חַיָּיבִין וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת. וְכָל מִצְוֹת הָאָב עַל הַבֵּן – אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים חַיָּיבִין. וְכָל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָהּ – אֲנָשִׁים חַיָּיבִין וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת. וְכָל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁלֹּא הַזְּמַן גְּרָמָהּ – אֶחָד הָאֲנָשִׁים וְאֶחָד הַנָּשִׁים חַיָּיבִין.

🔤 **בשפה פשוטה (הסבר שלנו, לא נוסח המקור):** ארבעה כללים: מצוות שהאב חייב בהן כלפי בנו – גברים חייבים ונשים פטורות. מצוות שהבן חייב בהן כלפי אביו – גברים ונשים חייבים. מצוות עשה שיש להן זמן קבוע – גברים חייבים ונשים פטורות. מצוות עשה שאין להן זמן קבוע – גברים ונשים חייבים. (זה פירוש הגמרא בהמשך, לפי רב יהודה.)

גמרא, קידושין כט ע"א: מה פירוש "מצות הבן על האב"?

גְּמָ' מַאי "כָּל מִצְוֹת הַבֵּן עַל הָאָב"? אִילֵימָא כָּל מִצְוֹת דְּמִיחַיַּיב בְּרָא לְמִיעְבַּד לְאַבָּא, נָשִׁים פְּטוּרוֹת? וְהָתַנְיָא: "אִישׁ" – אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה מִנַּיִן? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ", הֲרֵי כָּאן שְׁנַיִם!

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** מה פירוש "כל מצות הבן על האב"? אם תאמר: כל המצוות שהבן חייב לעשות לאביו – נשים פטורות? והרי שנינו בברייתא: "איש" – אין לי אלא איש; אשה מנין? כשהוא אומר "איש אמו ואביו תיראו" (ויקרא יט, ג), הרי כאן שנים (גם איש וגם אשה)!

גמרא, קידושין כט ע"א: רב יהודה

אָמַר רַב יְהוּדָה: הָכִי קָאָמַר: כָּל מִצְוֹת הַבֵּן הַמּוּטָּלוֹת עַל הָאָב לַעֲשׂוֹת לִבְנוֹ – אֲנָשִׁים חַיָּיבִין וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** אמר רב יהודה: כך היא (המשנה) אומרת: כל מצוות הבן המוטלות על האב לעשות לבנו – אנשים חייבים ונשים פטורות.

רש"י, ד"ה שהזמן גרמא

שהזמן גרמא - שהזמן גורם לה שתבא:

רש"י, ד"ה המוטלות על האב

המוטלות (עליו) על האב - כגון הנך דמפרש בברייתא ללמדו תורה ולמולו ולפדותו בה' סלעים אם בכור הוא ולהשיאו אשה וכולה יליף ואזיל מקראי:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** "כָּל מִצְוֹת הַבֵּן עַל הָאָב אֲנָשִׁים חַיָּיבִין וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת"

💭 **מפרשים:** רב יהודה (בגמרא): "כָּל מִצְוֹת הַבֵּן הַמּוּטָּלוֹת עַל הָאָב לַעֲשׂוֹת לִבְנוֹ". רש"י מפרט: "ללמדו תורה ולמולו ולפדותו בה' סלעים אם בכור הוא ולהשיאו אשה".

📜 **כתוב:** "שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָהּ"

💭 **מפרשים:** רש"י: "שהזמן גורם לה שתבא", כלומר מצווה שיש לה זמן מסוים.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: מי חייב למי? ניחושים בשני טורים (5 דקות)
2. קריאת המשנה וחלוקה לארבעה כללים (טבלה על הלוח) (10 דקות)
3. הגמרא: "מאי", "אילימא", "והתניא": בניית תרשים הסוגיה (12 דקות)
4. רב יהודה: "הכי קאמר", ורש"י על המצוות המוטלות על האב (6 דקות)
5. עבודה בזוגות: דף העבודה (9 דקות)
6. כרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה הם ארבעת הכללים שבמשנה?
2. מה הפסוק שממנו הברייתא לומדת שגם אשה חייבת ב"מורא" אב ואם?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה הגמרא לא מקבלת את הפירוש הראשון ("אילימא")?
2. הסבירו במילים שלכם את ההבדל בין "מצות הבן על האב" לבין "מצות האב על הבן", לפי רב יהודה.

הערכה (מה דעתי?)

1. רב יהודה "מפרש מחדש" את המשנה. האם זה לגיטימי לפרש משפט אחרת ממה שנראה בקריאה ראשונה? מתי?
2. חזרו לניחושים מהפתיחה. מי צדק? מה הפתיע אתכם?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשני הטורים מהפתיחה ומתקנים לפי רב יהודה. היחידה תעבור על שני הכיוונים: בשיעורים 2–3 מה האב חייב לבנו, ובשיעור 4 מה הבן חייב להוריו.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. השלימו: "מצות הבן על האב" הן מצוות ש_____ חייב לעשות ל_____.
2. מונח אחד מהשיעור ופירושו: _____

💡 הערות למורה

תרשים מומלץ: שאלה ("מאי כל מצוות הבן על האב?") ← הצעה ("אילימא") ← קושיה ("והתניא": "איש אמו ואביו תיראו", הרי כאן שנים) ← פירוש מחדש ("הכי קאמר", רב יהודה).

המשנה והגמרא מבחינות בין חובות האב לחובות האם ובין בנים לבנות. כדאי להציג את הדברים כפי שהם כתובים, להסביר את הנימוק שהגמרא נותנת, ולאפשר שאלות בכבוד. איך הדברים נוהגים למעשה בימינו, כל קהילה נוהגת לפי רבה.

הגמרא בהמשך (ל ע"ב) חוזרת גם לחלק השני, "כל מצות האב על הבן", ומסבירה אותו באותה דרך. אפשר להראות זאת לתלמידים מתקדמים בספריא.

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

טבלת ארבעת הכללים, תרשים הסוגיה להשלמה, מילון מונחים ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- קידושין כט ע"א (ספריא)
- רש"י על קידושין כט ע"א (ספריא)
- קידושין ל ע"ב, "כל מצות האב על הבן" (ספריא)

מחוון: "כל מצות הבן על האב": מי חייב במה?

1. מצוות הבן על האב: אנשים חייבים, נשים פטורות. מצוות האב על הבן: שניהם חייבים. עשה שהזמן גרמה: אנשים חייבים, נשים פטורות. עשה שלא הזמן גרמה: שניהם חייבים.
2. שאלה: מה פירוש "כל מצות הבן על האב"? הצעה: המצוות שהבן חייב לעשות לאביו. קושיה: מ"איש אמו ואביו תיראו" לומדים ששניים חייבים, גם אשה, אז איך נשים פטורות? פירוש חדש (רב יהודה): המצוות המוטלות על האב לעשות לבנו.
3. רש"י: ללמדו תורה, למולו, לפדותו (בחמישה סלעים אם הוא בכור), להשיאו אשה.
4. אילימא = אם תאמר (הצעה שתידחה); והתניא = והרי שנינו בברייתא (קושיה); הכי קאמר = כך הוא אומר (פירוש מחדש); שהזמן גרמה = שיש לה זמן קבוע (רש"י: "שהזמן גורם לה שתבא").
5. תשובה פתוחה. כיוון: "תיראו" כתוב בלשון רבים, ולכן הברייתא לומדת שהציווי פונה לשניים, איש ואשה, ולא רק ל"איש".